

УДК 001.9:316.42 (045)

І. П. Скиба

СПЕЦИФІКА ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

Національний авіаційний університет,
skibaip@gmail.com; ORCID 0000-0003-1555-8632

Анотація. В статті проведено дослідження специфіки, місця та ролі знання у соціокультурному розвитку. Приймаючи думку, що в кожну історичну епоху складається певний тип світовідношення, який і визначає специфіку діяльності людини, автор досліджує залежність між світоглядним знанням, яке є основою певного типу світовідношення, та інструментальним знанням, що оформлюється відповідно до даного типу світовідношення. Така взаємозалежність світоглядного та інструментального знання, на думку автора, здійснює визначальний вплив на специфіку соціокультурного розвитку загалом та відповідної епохи зокрема.

Ключові слова: інструментальне знання, світоглядне знання, соціокультурний розвиток, світовідношення, технологія, цивілізація, суспільство, культура, людина.

Вступ

Глобальний характер проблем розвитку сучасного суспільства визначає актуальність даного дослідження. Специфіка глобальних проблем полягає у тому, що вони зачіпають життєві інтереси всього людства та, характеризуючись динамізмом, вимагають для свого вирішення колективних зусиль світової громадськості, а також невідкладності цих зусиль. Чільне місце серед низки глобальних проблем займають екологічні, від вирішення яких залежить подальший прогрес суспільства та збереження цивілізації.

Оскільки сучасні глобальні проблеми є результатом певної стратегії розвитку, і, перш за все, певного типу світовідношення, то їхнє вирішення також, на нашу думку, лежить у площині пошуку оптимального світовідношення. Певний тип світовідношення, у свою чергу, визначає специфіку знанневої основи соціокультурної діяльності (специфіку світоглядного та інструментального знання), що й актуалізує проблематику даної статті.

Мета дослідження

Метою статті є дослідження специфіки знання в контексті соціокультурного розвитку

Методологія дослідження

Основою методологічної стратегії дослідження є соціокультурний, культурно-історичний, системний та компаративний методологічні підходи в їхньому діалектичному взаємозв'язку. Соціокультурний підхід надав можливість осмислити місце і роль усіх сфер життєдіяльності соціуму, цінностей та цілей соціальної діяльності у життєдіяльності соціуму. Культурно-історичний підхід дозволив розкрити особливості об'єкта дослідження крізь призму змін ціннісних установок певної культурно-історичної епохи, зокрема Античності, Середньовіччя, Відродження, Нового часу та сучасності. А системний підхід – дослідити кореляцію світоглядного та інструментального знання цілісно, враховуючи взаємозв'язки як між окремими сферами соціальної діяльності, так і загалом суспільством, людиною та іншими факторами, що здійснюють на них вплив. Компаративний підхід дозволив вирішити завдання дослідження характерних соціокультурних ознак світоглядного та інструментального знання шляхом проведення їхнього порівняльного аналізу на різних етапах соціокультурного розвитку. Поєднання означених підходів із методами аналізу й синтезу, аналогії, принципами взаємозв'язку та розвитку дали можливість здійснити дослідження специфіки знання в контексті соціокультурного розвитку.

Результати

В середині ХХ ст. французький соціолог і культуролог Ж. Дюмазед'є замість більш загальних понять,

таких, як «формування культури», «допущення до культури», «розвиток культури», вводить поняття «соціокультурна діяльність», яку він визначає як свідому, навмисну, організовану, навіть плановану аккультурацію, що протистоїть методам сліпої і анархічної соціокультурної обумовленості» (Дюмазед'є, 1993). Основна мета соціокультурної діяльності, на його думку, – це активний соціально-культурний вплив на людей, створення умов для допущення їх до культури. У такий спосіб Ж. Дюмазед'є розглядає соціокультурну діяльність як ефективний засіб народного виховання, як діяльність (керовану людиною), яка здатна здійснюватися працівниками будь-якого соціального стану і будь-якого освітнього рівня засобами все більш різних дій і організацій з метою забезпечення оптимальної адаптації всіх до технічних та соціальних змін у суспільстві (Дюмазед'є, 1993). Термін «соціокультурна діяльність» і сама ідея соціокультурної діяльності як універсально прийнятого суспільного механізму допущення людей до культури в концепції Ж. Дюмазед'є нерозривно пов'язані з розробленими ним глобальними проектами соціальної і культурної демократизації суспільства, народного виховання і соціології дозвілля.

У вітчизняній науці термін «соціокультурна діяльність» був уведений і концептуально інтерпретований в 1974 році М. Каганом у його монографії «Людська діяльність». Дослідник дає дуже розширене тлумачення цього терміну, розглядаючи людську діяльність як дворівневу біосоціальну систему. Першим рівнем цієї системи він вважає біологічну життєдіяльність людини, а іншим, більш високим, – соціально-культурну, чи специфічно людську, діяльність. «У людини біологічна життєдіяльність залишається матеріальною базою, на якій вибудовується споруда соціокультурної діяльності, але ця остання вбирає в себе свій біологічний фундамент, не дозволяючи йому функціонувати у чистому вигляді» (Каган, 1974: 41).

М. Каган поділяє соціокультурну діяльність на п'ять основних видів: перетворюючу, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну, комунікаційну і художню діяльність. Дослідник дає широке філософське тлумачення поняття «соціокультурна діяльність». По суті, воно ототожнюється ним із поняттям «власне людська діяльність», оскільки сутнісна специфіка людської діяльності полягає, перш за все, в «соціокультурній діяльності людини як суспільної істоти» (Каган, 1974: 41). Людина – істота цілеспрямована, що є головною відмінною рисою її діяльності. Дійсно, діяльність людини передбачає продуманість, тобто попередній аналіз ситуації, який включає вибір послідовності дій, засобів і способів її

реалізації. Відмічаючи специфіку людської діяльності, ще К. Маркс указував, що її відмінність від «діяльності» тварин полягає в тому, що людина в кінці процесу праці отримує результат, який уже на початку цього процесу вона мала в уявленні мисленнєво, тобто ідеально (Маркс, 1960: 189). Саме тому ще однією важливою відмінною рисою людської діяльності, яка тісно пов'язана з цілеспрямованістю та усвідомленням, є використання в ній, тією чи іншою мірою, знання. Причому, як показує історія становлення суспільства, чим більше людина в своїй діяльності виходить зі знання, тим більше вона (діяльність) нагадує власне людську.

Цілком очевидно, що будь-яке суспільство не може існувати без знання. З одного боку, знання світоглядного, яке зорієнтовує людину у світі, визначає її цілі, прагнення, спосіб життя і т. ін. На думку О. Левіна, суспільне буття може розвиватися лише за умови, коли суспільна свідомість знаходить спосіб подолання в своїй сфері і конечності існування, і досвіду окремої особистості, що надає найвищу санкцію цьому буттю (Левин, 1977). Саме тому вже найбільш «примітивні» соціуми виробляють універсальні для них моделі світу, що розширюють його межі до яких-небудь абсолютів і санкціонують норми його буття, а також ставлять перед собою цілі, що корелюють із цими моделями. З іншого боку, знання інструментального, за допомогою якого людина досягає цілей своєї діяльності, виробляє способи їхнього здійснення. Такі способи зазвичай називають технологіями. С. Лем справедливо називає технологією обумовлені станом знань і суспільною ефективністю способи досягнення цілей, що поставлені суспільством (Лем, 2012: 23). Виокремлюють технології у сфері матеріального виробництва, військової справи, політичного життя тощо. Розвиток суспільства є неможливим без існування якої-небудь сукупності технологій, без її збагачення, і без передачі технологічних знань від одного покоління до іншого.

Існує певний взаємозв'язок між цими двома різновидами знання. Характер інструментального знання багато в чому визначається характером знання світоглядного. Схожого висновку можна зокрема дійти зі слів І. Лисеева, який фактично вказує на безпосередню залежність специфіки інструментального знання від знання світоглядного: «... Можна й необхідно говорити про існування на всіх етапах розвитку людства певних онтологічних пояснювальних схем устрою та функціонування світу, різних пізнавальних моделей, які давали змогу усвідомити, оцінити, зрозуміти світ як цілісність. У свою чергу, ці епістемологічні основи вели до формування певного пласту цінностей, установок і пріоритетів, характерних для конкретної епохи, що в результаті створювало основу для вироблення діяльнісних регулятивів та принципів» (Лисеев, 1997: 147).

На думку В. Пржиленського, людина з давніх давен розмірковувала про «улаштування» навколишнього світу, про принципи світового порядку і закони світової гармонії. Її цікавили властивості речей й відношення між ними, і людина сподівалася використовувати знання про світ, його законів і властивостей у поясненні теперішнього і прогнозуванні майбутнього. Як відомо, для цього спочатку використовувалися міфи, потім споглядально-філософські і теологічні теорії світу. Вони дозволяли упорядковувати багато-

манітний досвід, проектувати, описувати і пояснювати власні дії, розуміти і оцінювати дії інших, вбудовуючи все це в загальну картину світу (Пржиленський, 2009: 19). Як бачимо, В. Пржиленський також певною мірою відмічає важливість світоглядного знання та вказує на його зв'язок зі знанням інструментальним. Зміни у світоглядному знанні ведуть до змін у інструментальному знанні і, відповідно, у способі життя людей. Зокрема, за справедливою думкою Л. Мамфорда, для того, щоб зрозуміти зміни у виготовленні знарядь, осмислити техніку одомашнення в період неолітичної фази, необхідно зосередитися скоріше на релігійних змінах, які все більше зачіпали життя, виховання і статеву сферу у всіх їхніх проявах (Мамфорд, 2001: 183). А. Воронін доходить слушного висновку, який називає постійним лейтмотивом – неутилітарні доміанти культури завжди попереджали знаряддєві, утилітарні (Воронін, 2003: 91).

Отже, в кожному історичному епоху складається певний тип світовідношення, який і визначає специфіку діяльності людини (Прохоров, 2008). До епохи Античності в якості панівних існували два духовно-практичних способи відношення до світу – міфологія та релігія. Для зазначеного періоду, що притаманний первісно-общинному та, певною мірою, рабовласницькому суспільствах, характерним є синкретизм знання, коли інструментальне (практично-технологічне) знання і світоглядне (міфо-релігійне) становили практично єдиний клубок. Сфера суспільних відносин визначалася в основному міфологічним та релігійним (зокрема, табу, магія) знанням. Основу життєдіяльності фактично ще складало міфологічне, первісно-релігійне знання та засновані на протонауковому практичному знанні технології (Вавилон та Стародавній Єгипет).

Н. Смирнова, даючи характеристику світоглядному та інструментальному знанню, справедливо вказує на їхню залежність від типу суспільства. Зокрема, для традиційного суспільства (первісно-общинне, рабовласницьке, феодальне) характерним є домінування світоглядного знання над інструментальним: «Для менталітету традиційного суспільства є притаманним специфічний тип особистості, креативні зусилля якої обернені не на перетворення природного та соціального середовища, а на душевний благоустрій. У когнітивному відношенні це означає пріоритет світоглядного знання (перш за все релігійного) перед інструментальним». А також визначає специфіку такого інструментального знання: «Але і саме інструментальне знання в умовах властивої традиційним суспільствам масової неграмотності має свої особливості. Воно тісно пов'язане з людською тілесністю, а підчас і невіддільне від неї. Це знання «на кінчиках пальців», «на вістрі погляду» (його кількісна метафорика – «ціпка», «жменя», «трішки»), яке допускає лише часткову вербалізацію» (Смирнова).

Європейська філософія виникла як прояв теоретичного відношення людини до світу; вона принесла споглядальний тип світовідношення (Прохоров, 2008). Сфера виробництва в Античності тримається на знанні-мистецтві – техне, яке й проявляє, на наше переконання, інструментальний характер. Хоча в Античності добре розуміли, що науково-теоретичне знання може бути використаним на практиці, приносити користь. Історії відомі поодинокі

випадки застосування наукового знання на практиці. Вже піфагорієць Філолай, більш відомий як теоретик-містик, застосовує свої математичні знання на практиці, в техніці. Його називають серед низки видатних учених, які вміли подібно до Архімеда поєднувати теорію з практикою (Дильс, 1934). Звичайно, сам Архімед, який зробив великий внесок у розвиток фізики, астрономії і особливо математики, використовував свої знання на практиці, зокрема, при обороні Сіракуз чи виконанні завдання царя Гіерона (знаходячи об'єм корони) тощо. Відомі також випадки використання наукового знання на практиці Архімом із Таренту, Вітрувієм та ін. Однак навіть ці вчені намагалися відмежуватися від практичної діяльності, прагнучи займатися лише всезагальним. Багато їхніх праць могло мати прикладне спрямування, проте вони майже не докладали зусиль, щоб їхні відкриття широко застосовувалися у практичній діяльності. Тому застосування наукових знань до запитів суспільної практики носив тоді випадковий, спорадичний характер, винятком до певної міри стала військова справа. Тобто вони є типовими античними ученими для яких «... краса наукової істини нескінченно важливіша її прикладних аспектів» (Рожанський, 1984: 194). Становленню наукових знань інструментальними в Античності заважали перш за все світоглядні, ціннісні орієнтири та використання рабської праці.

В Середні віки в ролі світоглядного виступало переважно релігійне знання (Християнство), а сфера матеріального виробництва забезпечувалася за рахунок практичного знання (технічного, в основному ремісничого). Проте в лоні християнського Середньовіччя вже визріває активістський тип світовідношення – формується відповідний стиль мислення, змінюється відношення до фізичної праці, людина розуміється як творець. Активістський тип світовідношення виходить із визнання активно-творчого, перетворюючого відношення людини до світу. Світ більше не влаштовує людину і вона приймає рішення змінити його в своїй практичній діяльності. Історично застаріває залежність долі людини від світу, природи та суспільства, які самі все більше потрапляють у залежність від людини, яка набуває статусу всемогутнього суб'єкта.

За перегляд типу світовідношення виступив К. Маркс, зазначивши, що попередні філософи лише у різний спосіб пояснювали світ, але справа полягає в тому, щоб змінити його (Маркс, 1955). Як пише у цьому зв'язку М. Умов, еволюція земної природи, «дім життя» йде на спад, а еволюція людської раси – до підйому. Покірність людини природному порядку поступається місцем людському бажанню в підкоренні світу, «потребі в перетворенні» (Русский космизм, 1993). Важливого значення як засобу діяльності людини в контексті становлення активістського світовідношення набуває наукове інструментальне знання. На цьому наголошував зокрема й М. Умов. Для нього вищою формою еволюції є людина «нового типу», яка прагне удосконалити навколишнє середовище. На відміну від людини «старого типу», яка задовольнялася тим, що давала їй природа, людина «нового типу», озброївшись науковим знанням, вносить порядок до хаосу ентропії, перетворюючи навколишній світ. Схожої думки про

новий тип світовідношення дотримується і В. Вернадський, ставлячи на перше місце в своїх теоретичних побудовах проблему планової діяльності людини по оволодінню природою (Вернадський, 1988). До того ж цей процес не може бути поверненим назад: у такому контексті В. Вернадський говорить про перехід біосфери в ноосферу, що є охопленою розумною діяльністю людини.

Так, в епоху Відродження вже реалізуються активістські ідеї, особливо у сфері мистецтва, хоча, разом з тим, ще продовжує домінувати природня реальність світобуття. Новий час пішов далі, впроваджуючи активістську ідею в сферу господарства, що набувало світоохоплюючого характеру, вбираючи в себе природний матеріал і перетворюючи його за зразками, створеними наукою. Взагалі після епохи Відродження наука поступово переймає на себе провідну позицію в світогляді людства. У суспільній свідомості вона починає посідати місце найважливішого базового інституту, в якому формується єдина картина світу і загальні теоретичні системи стосовно до яких виділяються одиничні теорії і відповідні предметні галузі професійної діяльності в суспільній практиці. Тобто наука здатна демонструвати як інструментальні так і неінструментальні функції (Дж. Зіман) (Ziman, 2003). Наукова революція Нового часу призводить до зміни ціннісних засад науки (отримання практичної інтенції), формується вчення про метод як цілеспрямовану систематичну наукову діяльність. Саме тоді створюються передумови для перетворення наукового знання на інструментальне. Фактичне ж становлення наукового знання як інструментального співпадає з оформленням сфери прикладних наукових досліджень (кінець XIX ст.). Першим проявляє інструментальний характер природознавство, яке, поєднуючись із технікою, починає якісно перебудовувати сферу виробництва. Як наслідок, виникають прошарки науково-технічного знання, що стимулюють розвиток технічних наук.

Формується індустріальне суспільство, менталітет якого, за справедливою думкою Н. Смірної, відображає глибокі зміни культурних смислів природи, суспільства і людини. Природа, що раніше сприймалася як джерело життя, об'єкт моральної регуляції, починає розглядатися як безмежна комора промислових ресурсів. «Пафос перетворюючого, активістськи-діяльного відношення до природи, суспільства та людини – найбільш зрима вираження ідеології індустріалізму. Жорсткі соціальні технології, “перековка” і “переплавка” успадкованого “людського матеріалу” втілилася в соціальній інженерії, а соціальне конструювання реальності стає однією з провідних тем індустріальної сучасності» (Смірнова). Головним стає гасло підкорення природи, раціональної перебудови суспільства і виховання нової людини в дусі земного існування: зміщення вектору соціальної активності з трансцендентного на земне, ствердження міці і «поцейбічності» людського мислення і дії. Основу індустріального суспільства (розвитку) складає вже наукове знання (засноване на класичній раціональності). Логіка індустріального поступу породила наступну фазу у розвитку суспільства – постіндустріальну. Справді, розумно про постіндустріальне суспільство була б неможливою без винайдення ПК, створення мережі Інтернет тощо, які є наслідком саме стратегії індустріального роз-

витку. Разом із тим, науково-технічний прогрес як основа індустріального розвитку призвів і до появи низки негативних явищ (екологічна, антропологічна кризи тощо). Творчість, набуваючи самостійності, переставши бути додатком до відображення людського буття, стала загрожувати існуванню Землі, життю на ній і самій людині, породила глобальну кризу – як свідокство і наслідок вичерпання потенціалу активістського світовідношення.

В одній із перших доповідей представники Римського клубу М. Месарович і Е. Пестель із тривогою стверджують, що сучасні кризи є наслідками технологічного повороту. Світовідношення активістського типу поступово розвінчується. За влучним висловлюванням В. Стюпіна, «благо науки, але і її обмеженість... полягає не в тому, що вона напружено і постійно шукає істину, а в тому, що, до чого б вона не доторкнулася, все стає для неї предметом і об'єктом». Але проблема у тому, що «світ людських відносин вкладається в цю схему лише частково... є якісь-то людські, буттєві стани, які не виступають як життя предметів і об'єктів», а лише «як вільний прорив духу» (Степин, 1992: 512), до того ж «є друга, додаткова до неї, релігійна картина, в якій людина може жити, і вона може дивовижно поєднуватися з науковою картиною світу» (Прохоров, 2008: 171). Сьогодні «релігійна картина» постала як «Технологія», у вигляді технологізації усього і вся з використанням досягнень науки та техніки (Прохоров, 2008: 171). Зокрема, використання соціально жорстких модернізаційних технологій індустріального суспільства призвело до відчутних соціокультурних втрат. Як справедливо відмічає Ю. Габермас, вторгнення імперативу економічної раціональності у внутрішні комунікативні структури історично сформованих життєвих світів призвело до усунення властивої традиційному суспільству культурної гетерогенності. Ціною прогресу стало руйнування структур «комунікативної раціональності» – цілісних життєвих світів, обжитих ніш, укладів і стилів життя (Габермас, 2000). Світовідношення активістського типу, характерне для індустріального суспільства, взяте в його одностороннє, є відповідальним за глобальні проблеми, що загрожують людині екологічною та антропологічною катастрофами. Ця криза слугує джерелом затребуваності світовідношення іншого типу (Прохоров). Як реакція на це постала проблема перегляду існуючої стратегії цивілізаційного розвитку (В. Стюпін), зміна ставлення до науки в суспільстві, що відбулося, зокрема, на становленні в ній постнекласичної раціональності.

Коеволюційне світовідношення є протилежним до споглядального і активістського. Воно засноване не на пріоритеті, а на паритеті людини і світу, відрізняється від них так, як «боротьба протилежностей» відрізняється від «єдності протилежностей». Визнання абсолютності єдності протилежностей і відносності до неї боротьби протилежностей, її підпорядкованості єдності, партнерству, дає коеволюційний тип світовідношення (Прохоров). Відповідно до нього, є сенс боротися лише заради досягнення загального мирного стану, інакше боротьба і діяльність у цьому напрямку позбавлена сенсу, призводить до знищення людини і світу. Боротьба не повинна виходити за межі єдності протилежностей людини і світу, вона є продовженням, вираженням, модифікацією самої єдності протилежностей. Саме в цьому полягає сутність коеволюції, яка має за мету поєднання цих протилежностей в одному світовому цілому.

Елементи коеволюції знаходяться в різні епохи, як і її співіснування зі споглядальним та активістським світовідношенням, але даний тип світовідношення є особливо затребуваним сучасною соціокультурою: з ним пов'язані надії на вирішення глобальних проблем, оновлення сутності творчості, яка завжди пов'язана з тим чи іншим типом світовідношення. Творчість у контексті коеволюції орієнтує мислення і діяльність людини на захист співіснування світу і людини, їхнє спільне існування й розвиток. На думку Н. Смирнової, індустріальна інтенція на підкорення природи та раціональну перебудову суспільства в постсучасності поступається місцем коеволюційній стратегії спільного стійкого розвитку (Смирнова). Про це говорить і С. Кримський: «Сучасна наука свідчить про коеволюцію, тобто об'єктивну історичну взаємозалежність розвитку природи та людини» (Кримський, 1996). Як опозиція до апофеозу техніки в межах техногенної цивілізації виникає ностальгія по природньому, що проявляється в реставрації цінності природнього, живого. Виріс інтерес до тілесних навичок в історії європейського суспільства. А на зміну високому ритму індустріалізації, приходять зацікавленість в довготривалості існуючих укладів життя.

В новітній соціологічній концепції П. Бурд'є головним капіталом інформаційного суспільства визначається символічний – складне поєднання освіти, престижу, публічного впливу, репутації, популярності, суспільного визнання. Як справедливо зазначає Н. Смирнова, для надбання символічного капіталу, на відміну від фінансового, який в умовах віртуальної економіки можна як сформувати, так і втратити дуже швидко, необхідно витратити частину людського життя. Саме символічний капітал, який увібрав у себе все багатоманіття соціокультурних відмінностей, на думку сучасних дослідників, стає ключовим фактором у визначенні позиції людини в соціальному просторі інформаційного суспільства (постсучасності).

Усвідомлення неадекватності транзитному (перехідному) соціуму класичних методологій, що узагальнюють соціальні практики стійкого і високоструктурованого індустріального суспільства, породжує цілий комплекс проблем методологічного характеру. Такими проблемами на сьогодні є: подолання «теоретичної далекозорості» універсальної соціальної концепції індустріального суспільства; звернення до дослідження низових, рутинних практик повсякденного життя; відновлення цінності соціально-культурного багатоманіття, що втрачено в процесі модернізації. Тобто виникає потреба у «м'яких» методах соціального пізнання з гнучким налаштуванням на соціально-культурну стилістику об'єкта, що досліджується (Смирнова). Подібні методи є взаємодоповнюваними, і використання того чи іншого методу в конкретній когнітивній ситуації є питанням практичної доцільності. Такий підхід виявляє цілі предметні сфери, де ефективно спрацюють і рецептурні, і інкорпоровані в навичках форми соціального знання. І сфера їхнього застосування не вичерпується сферою повсякденного життя людини. Соціолог науки М. Коллінз наводить переконливі приклади використання тілесних навичок у практиці прикладних і експериментальних наукових досліджень, а Б. Герансон і І. Йосефсон – в художній творчості. Характерне для традиційного суспільства знання «на кінчиках пальців», «на вістрі голубу» як складова частина входить в один із найбільш затребуваних методів соціального пізнання інформа-

ційного суспільства – соціально-культурну експертизу. У такий спосіб у сучасній соціальній реальності відбуваються суперечливі процеси, зокрема й такі, що характеризують взаємозв'язок науки та соціальної практики. З одного боку, зростають масштаби використання наукових знань у різного ґатунку технологіях, наукове знання стає головним ресурсом економіки (на найвищому рівні йдуть розмови про економіку знань) внаслідок поєднання бізнесу, капіталу і капіталу знань, що є основною тенденцією в розвитку провідних країн. З іншого боку, дослідники відзначають зміну механізму взаємодії науки і практики. Переважно технологічні потреби починають визначати напрямки розвитку наукових досліджень. В основному розвиваються прикладні дослідження, а фундаментальна наука переживає не найкращі часи. Посилюється позиція, відповідно до якої фундаментальні знання розглядаються як не потрібні, скорочуються фундаментальні дослідження.

На нашу думку, така неуха до фундаментальної науки не є далекоглядною і може призвести в подальшому до непередбачуваних (в основному трагічних) наслідків. Нині ще зберігається достатній запас фундаментальних знань, що здобуті цілими поколіннями вчених, шкіл. Утім розвиток соціальної практики у напрямку реалізації лише прикладних досліджень (які займаються впровадженням фундаментального знання у практику) дуже скоро поставлять проблему фундаментально-го знання по-новому. Також варто відмітити, що постнекласична наука з позиції інших принципів досліджує світ, людину, техніку, суспільство. Є спроби перевести суспільний розвиток начебто на інші рейки, що вступає в суперечність з інтересами великого бізнесу, капіталу, зокрема транснаціональних корпорацій. Тобто нині в суспільстві, на нашу думку, склалася досить неоднозначна ситуація щодо подальших сценаріїв цивілізаційного розвитку, що здійснює відповідний вплив і на розвиток інструментального знання.

Обговорення

А ось у сфері соціальних відносин в Античності керувалися не лише міфологічним, релігійним, а й філософсько-науковим знанням. Як слушно відмічає П. Гайдено (Гайдено, 2000: 10-11), в VI ст. до н. е. в Стародавній Греції відбувається поступове розкладання традиційного типу соціальності, який передбачав більш чи менш жорстке розділення станів, кожний з яких упродовж століть мав свій спосіб улаштування життя, який разом зі своїми навичками та вміннями передавав із покоління в покоління. Такою, загальною для всіх станів, формою знання була міфологія – хоча кожна місцевість і мала своїх власних богів, за характером і способом відношення до людини ці боги принципово один від одного не відрізнялися: це були природні боги, втілення (відображення) природньо-космічних сил. В умовах кризи традиційно-міфологічних уявлень античного суспільства, які, знаходячи свою недостатність, перестають виконувати світоглядну функцію, в Стародавній Греції починає формуватись філософія.

В традиційних суспільствах передача і засвоєння знань та вмінь відбувається переважно «по-вертикалі», від батька до сина. Син, як правило, наслідує ремесло батька, а разом із ним і секрети цього ремесла, і життєво-побутовий устрій, і ціннісні установки. Авторитет батька в

сім'ї – непорушна основа традиційного устрою. Руйнування існуючих форм зв'язку між людьми вимагала від індивіда виробки нової життєвої позиції. Філософія і стала однією з відповідей на цю вимогу. Вона пропонувала людині новий тип самовизначення: не через звичку і традицію, а через власний розум. На місце звичайної прихильності батька і вчителя розщепилися. Дилема «батько-вчитель» досягає своєї максимальної гостроти в епоху так званого грецького Просвітництва (V ст. до н. е.), коли фігура вчителя-софіста набуває важливого значення в соціальному і політичному житті грецьких полісів. Трагічною кульмінацією цієї дилеми стає смерть афінського філософа Сократа.

Висновки

В результаті написання статті, можна зробити такі загальні висновки:

Соціокультурна діяльність є «власне людською діяльністю» людини як соціальної істоти.

Однією зі специфічних рис соціокультурної діяльності є використання в ній, тією чи іншою мірою, знання.

Знанню основу соціокультурної діяльності складає світоглядне та інструментальне знання, специфіка якого визначається певним типом світовідношення, що склався в різні історичні періоди.

Список літератури

1. Ziman J. Non-Instrumental Roles of Science // Science and Engineering Ethics, 2003, Vol. 9, Issue 1, pp. 17-27.
2. Вернадский В. И. Философские мысли натуралиста / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 522 с.
3. Воронин А. А. К проблеме генезиса технического знания / А. А. Воронин // Вопросы философии: Научно-теоретический журнал / гл. ред. В. А. Лекторский. – 2003. – № 10 – С. 85-102.
4. Гайдено В. П. История греческой философии в ее связи с наукой / В. П. Гайдено – М. : ПЕР СЭ; Спб. : Университетская книга, 2000. – 319 с. (Humanitas).
5. Дильс Г. Античная техника / Г. Дильс ; [пер. с нем. и прим. М. Е. Сергеенко и П. П. Забаринского под ред. и с пред. С. И. Ковалева]. – Москва-Ленинград : Онти государственное технико-теоретическое издательство, 1934. – 216 с.
6. Дротянко Л. Г. Функціональні трансформації постнекласичної науки в інформаційному суспільстві / Л. Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2016. – № 2(24). – С. 14-18.
7. Дюмазедье Ж. На пути к цивилизации досуга / Ж. Дюмазедье // Вестник Московского ун-та. Серия 12. Социально-политические исследования. – 1993. – № 1. – С. 83-88.
8. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа) / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.
9. Кримський С. Б. Трансформація методологічної свідомості науки / С. Б. Кримський // Наука та наукознавство. – К. : УАННП «ФЕНІКС» 1996. – С. 32-38.
10. Лем С. Сумма технологии / С. Лем ; [пер. Ф. Широкова]. – АСТ 2012. – 672 с.
11. Лисеев И. К. Техника и природа: гармония, противостояние или...? / И. К. Лисеев // Техника, общество и окружающая среда: материалы международной научной конференции (18-19 июня 1998 г.). – М. : Ин-т философии РАН, 1998. – 157 с.
12. Мамфорд Л. Миф машины. Техника и развитие человечества / Л. Мамфорд. – М. : Логос, 2001. – 408 с. (Серия "Сигма").
13. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс – Т. 23 – изд. 2-е М.: Государственное издательство политической литературы, 1960. – 908 с.
14. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс – Т. 3 – изд. 2-е М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. – 629 с.
15. Пржиленский В. И. Социальные и профессиональные практики как детерминанты эволюции научной рациональности / В. И. Пржиленский // Вестник Ставропольского государственного университета № 61 – 2009 – С. 14-21.

16. Прохоров М. М. Человек и мироздание : модель взаимоотношения / М. М. Прохоров // *Философия и космология*. – 2008 – С. 161–175.

17. Рожанський І. Д. Наука в контексті античної культури / І. Д. Рожанський // *Наука и культура*. – М.: Наука, 1984. – С. 188-199.

18. Русский космизм: Антология философской мысли / Сост. и предисл. к текстам С. Г. Семеновой, А. Г. Гачевой; примеч. А. Г. Гачевой. – М.: Педагогика-пресс, 1993. – 365 с.

19. Смирнова Н. М. Когнитивные практики в цивилизационном измерении // *Знание в связях социальности [Электронный ресурс]* / Н. М. Смирнова. – Режим доступа: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000912/st000.shtml>.

20. Степин В. С. Оккультизм и магия в современном мире / В. С. Степин // *Магический кристалл: Магия глазами ученых и чародеев*. – М.: Республика, 1992 – С. 509-527.

21. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас; [пер. с нем.; под ред. Д. В. Скляднева, послесл. Б. В. Маркова]. – СПб.: Наука, 2000.–380 с. («Слово о сущем»).

References

1. Dils, G. (1934). *Antichnaya tekhnika, Antique technique*. (M. E. Sergeyenko, P. P. Zabarinskiy, Trans). S. I. Kovalev (Ed.). Moscow-Leningrad: *Onti gosudarstvennoye tekhniko-teoreticheskoye izdatelstvo* [in Russian].

2. Drotianko, L. H. (2016). *Funktionalni transformatsii postneklasychnoi nauky v informatsionomu suspilstvi* [Functional transformations of post-classical science in the information society]. *Visnik Nacionalnogo aviacijnogo universitetu. Seriya: Filosofiya. Kulturologiya, Proceedings of the National Aviation University*, 2 (24), 14-18 [in Ukrainian].

3. Dymazedye, Zh. (1993). *Na puti k tsivilizatsii dosuga* [Towards a civilization of leisure]. *Vestnik Moskovskogo un-ta. Seriya 12. Sotsialno-politicheskiye issledovaniya, Bulletin of Moscow University. Series 12. Socio-political research*, 1, 83-88. [in Russian].

4. Gaydenko V. P. (2000). *Istoriya grecheskoy filosofii v eye svyazi s naukoj, History of Greek Philosophy in its Connection with Science*. Moscow: PER SE; Spb: Universitetskaya kniga. [in Russian].

5. Kagan, M. S. (1974). *Chelovecheskaya deyatelnost. (Opyt sistemnogo analiza), Human activity. (Experience in systems analysis)*. Moscow: Politizdat. [in Russian].

6. Khabermas, Yu. (2000). *Moralnoye soznaniye i kommunikativnoye deystviye, Moral awareness and communicative action*. D. V. Sklyadnev (Ed.). Spb: Nauka. [in Russian].

7. Krymskiy, S. B. (1996). *Transformatsiia metodolohichnoi svidomosti nauky* [Transformation of methodological consciousness of science]. *Nauka ta naukoznavstvo, Science and science study* (pp. 32-38). [in Ukrainian].

8. Lem, S. (2012). *Summa tekhnologii, Summa Technologiae* (F. Shirokov, Trans). AST. [in Russian].

9. Liseyev, I. K. (1998). *Tekhnika i priroda: garmoniya. protivostoyaniye ili...? [Technology and nature: harmony. confrontation or ...?]*. *Tekhnika. obshchestvo i okruzhayushchaya sreda, Technology, society and the environment*. Moscow: In-t filosofii RAN. [in Russian].

10. Mamford, L. (2001). *Mif mashini. Tekhnika i razvitiye chelovechestva, The myth of the car. Technology and human development*. Moscow: Logos. [in Russian].

11. Marks, K. (1955). *Sochinenie, Essays. (Vol. 3) (2nd ed.)*. Moscow: Gos. izd-vo polit. lit. [in Russian].

12. Marks, K. (1960). *Sochinenie, Essays. (Vol. 23) (2nd ed.)*. Moscow: Gos. izd-vo polit. lit. [in Russian].

13. Prokhorov, M. M. (2008). *Chelovek i mirozdaniye : model vzaimootnosheniya [Man and the Universe: a Model of Relationship]*. *Filosofiya i kosmologiya, Philosophy and Cosmology*, 161-175. [in Russian].

14. Przhilenskiy, V. I. (2009). *Sotsialnyye i professionalnyye praktiki kak determinanty evolyutsii nauchnoy ratsionalnosti [Social and professional practices as determinants of the evolution of scientific rationality]*. *Vestnik Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of the Stavropol State University*, 14-21. [in Russian].

15. Rozhanskiy, I. D. (1984). *Nauka v konteksti antychnoi kultury [Science in the context of ancient culture]*. *Nauka i kultura, Science and culture*, 188-199. Moscow: Nauka. [in Ukrainian].

16. *Russkiy kosmizm: Antologiya filosofskoy mysli, Russian Cosmism: An Anthology of Philosophical Thought. (1993)*. S. G. Semenova, A. G. Gacheva (Ed.). Moscow: Pedagogika-press. [in Russian].

17. Sмирнова, N. M. *Kognitivnyye praktiki v tsivilizatsionnom izmerenii [Cognitive practices in the civilizational dimension]*. *Znaniye v svyazyakh sotsialnosti, Knowledge in social connections*. Retrieved from: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000912/st000.shtml>

18. Stepin, V. S. (1992). *Okkultizm i magiya v sovremennom mire [Occultism and magic in the modern world]*. *Magicheskiy kristall : Magiya glazami uchenykh i charodeyev, Magic crystal: Magic through the eyes of scientists and sorcerers*. Moscow: Respublika [in Russian].

19. Vernadskiy, V. I. (1988). *Filosofskiyemy mysli naturalista, Philosophical thoughts of a naturalist*. Moscow: Nauka [in Russian].

20. Voronin, A. A. (2003). *K probleme genezisa tekhnicheskogo znaniya [On the problem of the genesis of technical knowledge]*. *Voprosy filosofii, Philosophy issues*, 10, 5-10. [in Russian].

21. Ziman, J. (2003). *Non-Instrumental Roles of Science. Science and Engineering Ethics*, 9(1), 17-27.

Скиба И.П.

СПЕЦИФИКА ЗНАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ

В статье проведено исследование специфики, места и роли знания в социокультурном развитии. Принимая положение, что в каждую историческую эпоху формируется определенный тип мироотношения, который и определяет специфику человеческой деятельности, автор исследует зависимость между мировоззренческим знанием, которое является основанием определенного типа мироотношения и инструментальным знанием. Оформляется оно соответственно данному типу мироотношения. Такая взаимозависимость мировоззренческого и инструментального знания, по мнению автора, осуществляет определяющее влияние на специфику социокультурного развития в общем и соответствующей эпохи в частности.

Ключевые слова: инструментальное знание, мировоззренческое знание, социокультурное развитие, мироотношение, технология, цивилизация, общество, культура, человек.

Skyba I.

SPECIFICITY OF KNOWLEDGE IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT

Introduction. The timeliness of the study is determined by the global nature of the problems in the development of modern society. The current global problems are the result of a certain development strategy, and, above all, a certain type of worldview that has developed in a particular historical period. Therefore, the solution of existing problems is associated with finding the optimal worldview, which, in turn, determines the specifics of the knowledge base of socio-cultural activities (the specifics of worldview and instrumental knowledge).

The aim and tasks are a study of the specifics of knowledge in the context of socio-cultural development. **Research methods:** The methodological strategy of the research is based on socio-cultural, cultural-historical, systemic and comparative methodological approaches in their dialectical unity. **Research results.** In each historical epoch, a certain type of worldview is formed, which determines the specifics of human activity. There is a certain relationship between worldview knowledge, which is the basis of a certain type of worldview-orientation, and instrumental knowledge, which is designed in accordance with this type of worldview. Such interdependence of worldview and instrumental knowledge has a decisive influence on the specifics of socio-cultural development in general and the relevant era in particular. **Discussion** examines the specifics of knowledge used in the field of social relations in Antiquity. **Conclusion.** The knowledge basis of socio-cultural activity is worldview and instrumental knowledge, the specificity of which is determined by a certain type of worldview that has developed in different historical periods.

Keywords: instrumental knowledge, worldview knowledge, socio-cultural development, worldview, technology, civilization, society, culture, man.